

gondosan megszerkesztett szakértői véleményét egy fölmerült és vizsgálat tárgyául szolgált esetben, kiterjedve a lövészi seb irányából vont következtetésekre is, valamint azon kérdés vitatására, hogy erőszakos halál esetében a szemek csukott állapota okvetlen idegen kéz beavatkozására mutat, kivéve azon esetet, ha a halál álmom közben keletkezett be. E fontos tudományos eredményeket a törvényszéki nyomozás szempontjából lehetetlen kicsinylenünk.

Aubry és *Corre*-nek egy sajtó alatt levő s a retrospectiv criminológiához, illetőleg a büntett ethnikájához becses adalékul szolgáló művéből vett terjedelmesebb mutatóvány után, melyben a szerzők a régi Bretagne localis criminalitásával foglalkoznak a bírósági archivumok adatai nyomán — a füzet folytatja a normalis és pathologikus psychologia egyes nyílt kérdéseinek documentumszerű megvilágítását a nagy közönség elé bocsátott kérdésekre beérkezett válaszok alakjában. Most Paul Adamtól és Coppéetól olvasunk érdekes önvallomásokot a *belső nyelv* és gondolat kifejezés tárgyában önmagukon észlelt tapasztalatokról, továbbá a *sexualis inversio* analytikus képét nyújtja Raffalovitch, és egy névtelennek Zolához intézett megható nyíltságú levele.

* * *

Revue philosophique de la France et de l'étranger.
Nr. 4. Avril 1894.

Ez az elsőrangú francia bölcséleti folyóirat szerencsésen egyesíti magában a metaphysikai vizsgálódási módszert a positivvel, sőt újabban a geometriai és mathematikai alapelveket is a philosophiai kutatás kiinduló pontjaiúl sikerrel alkalmazza, mint legújabb cikkében *Delboeuf* «*A régi és az új geometriáról*» (L'ancienne et les nouvelles géométries) vizsgálódásai tárgyául a tér problémája szolgál, melyet Lobacsevszky és Riemann után a meteuclidianus geometria szempontjából próbál eldönteni. Így elsőben is, a négy kiterjedésű tér lehetőségét véve kritika alá, következő analógiákat állapít meg.

Egy egyenes vonalon egy pontot valamely már adott ponttól való távolsága határoz meg; egy síkon ellenben két adott vonaltól való távolsága, végül az általunk ismert geometriai térben három adott siktól való távolsága. Tovább folytatva az

analogiát, úgy találjuk, hogy a négy kiterjedésű térben ezt a pontot négy adott geometriai tértől való távolsága kellene hogy meghatározza.

Ugyanígy tiszta dolog előttünk, hogy egy pont mozgása hozza létre a felületet, egy felületé a testeket. A négy dimenziójú testek képzelt világában semmi kétség, hogy a test mozgása képezné föltételét a hypertestnek.

Vagy pedig: egy felületen két fonal egy pontban metszi egymást, a térben két felület egy vonalban, a hypertérben két test kell hogy egy síkban metszsze egymást.

Végül: egy négyzet átmérője egyenlő oldala összegével, szorozva $\sqrt{2}$ -vel, egy köb átmérője annyi, mint egy oldal összege $\sqrt{3}$ -mal szorozva, tehát a hyperköb átmérője lesz egy oldal összege szorozva $\sqrt{4}$ -gyel.

Érdekes párhuzamot von most Deiboeuf a fictiv és valóságos térbeli mennyiségek közt, a mint az például a vonal vagy felület és más oldalról a négy kiterjedésű tér fogalmaiban mutatkozik. Kétségtelen, hogy a vonal és felület is fictiv térbeli viszonyokat jelentenek, de itt a fictio elvonás által jó létre, nem pedig mint a négy dimenzióal, hozzátoldás által. Az euclidesi tér, a geometriai ter, bármennyire különböznek is a valóságos tértől, annak valóságos elemeit tartalmazzák; ellenben a hypercubus például nem szerepelhet máskép számításainkban, mint egy láthatatlan, tapinthatlan, elképzelhetlen mennyiség: x , y , z , u . A nem létező dolgok is különböző fokban azok; vannak dolgok, melyek lehetetlenebbek másoknál. A tipikus ember, az átlag ember, a normalis ember ilyen nem létező, de mégis valószínűbb, mint a hyppogriff, a centaur, vagy a chimaera. A kör bizonyos tekintetben létezik, de a négyszögűsített kör teljességgel nem létezik, mert ellenmondást rejt magában.

Hogyan létezhetik egy meteuculidesi ábra? Nem éppen olyan ellenmondó-e például egy sík, melyben két vonal nem lehet párhuzamos (Riemann-sík), vagy egy sík, melyben ugyanazon vonalokhoz végtelen számú egyenközű vonalat lehet vezetni (Lobecsavszky-sík)? A felelet erre nem lehet kétséges. De azért minde speculatiók sem matematikai, sem philosophiai szempontból nem hiábavalók. A meteuculidianus geometria is csak képzeletbeli; azok a felületek, melyek tárgyát képezik, két kiterjedésű, azaz euclidesi felületek, de a melyekre hallgatagon kiter-

jeszti a tudomány a sík terminológiáját, teste pedig másnemű térben is, mint a milyent mi ösmerünk, p. o. három helyett négy dimenziójú térben is helyet foglalhatnak.

Azután Delboeuf, hogy megmagyarázza a meteucldianus geometriát, Helmholtz eljárásához folyamodik, azaz fölvesz egy két dimenzióra korlátolt tért, melyben teljesen lapos bár, de eszes lények laknak, a kik között egy mérnök föltalál egy felsőbb, azaz három dimenziójú geometriát, melyet meg akar értetni földieivel. Éppen így vagyunk mi is. Három dimenzióhoz szokott agyunk nem képes felfogni a térnek egy negyedik dimenziójú létezését. Ha létezik ilyen, akkor annak világa megfigyelésünk alá nem esik, a mi világunkat oly síkban metszi, melyről fogalmunk hiányzik.

Majd tovább menve elmés fejtegetéseiben Delboeuf, egy két dimenziójú gömbfelületet vesz föl, melynek lakói vastagság nélküli lények. Ha egy ilyen két dimenziójú gömblakót — úgymond — valami tündér hirtelen egy más háromdimenziójú gömbvilágba ragadna, ügyelnie kellene, hogy ez a gömb egyenlő sugárral bírjon a másikkal, különben függve maradna az ürben, vagy jobban mondva elveszne a harmadik dimenzióban, a nélkül, hogy meg rögzödhetnék abban. Saját görbülete nem engedné oly világban tartózkodni, mely nem azonos azzal, melyben született. Bizonyos az is, hogy náluk egy háromszög három szögének összege nagyobb lenne két épszögnél, náluk az egyenes vonal ívrontalt jelentene s a kisebbített arányok idegenek volnának előttük, például nem csinálhatnának felvételt kisebb méretekben mint maga a minta. Nem ábrázolhatnának egy háromszöget, melynek oldalai 5, 6, 7 métereseek, kisebb háromszöggel, melynek oldalai 5, 6, 7 centimétert tesznek ki. Náluk az egyenlőtlen körök különböző alakkal bírnának, épp azon okból, mert sugaraik ívet képezvén, nem azonosok. Végül globusukat is csak úgy képzelhetnék maguk elé, ha bejárák. Mi több, egy globus háromszögei, sokszögei, körei sem helyezhetők át egy más sugarú globusra. Minden globusnak megvannak a saját geometriai alakzatai, melyek szoros összefüggésben állnak ívgörbületével.

Ezt bizonyította be már Delboeuf előtt Helmholtz, egy előadásában, mely meglepte hallgatóit, s ezen a nyomon halad tovább Delboeuf is, folytatva Helmholtz elmés vizsgálódásait.

« A monismus problémájáról a jelenkori philosophiában »

értekezik Roberty, ki a positivismusban sem lát egyebet, mint gyökeresebb monismust és határozottabb agnosticizmust, mint az előző bölcséleti eszméké volt, mivel élénkebb átértésére tanít a dolgok összefüggésének, s az ismereteinket határoló áthághatlan korlátoknak. Sajnos, Comte nem elégedett meg azzal, hogy csupán a transcendens monizmusnak izenjen hadat, nála a tévedés a legegészségesebb kritikát nyomon követi, s ez tette azt, hogy gáncsába belefoglalta a tiszta egységet, az észszerű egységet is, melyet láthatólag összezavar a metaphysikai chimaerával.

Három nagy szellemi irány követhető lépésről lépésre munkái összeségében, három nagy vezéreszme bontakozik ki a positiv philosophiából, hogy példát mutasson a jövődőknek. Ezek: az *agnostikus* irány, a legerősebb mindannyi közt, vagy a végesség eszméje; a *történeti* irány, vagy a fejlődés eszméje, mely észrevehetetlen átmeneteken át valósul úgy az emberi társadalmakban, mint az élő vagy szerves természetben; végül a *monistikus* irány, azaz a cerebralis egység eszméje, a leggyöngébb pontja a világegyetemről való conceptiójában.

Comte azonban mindenekfölött népszerűsítő lángész volt Roberty szerint, ő demokratizálta úgyszólván a philosophiát. Hanem az agnosticizmus és a monizmus közötti ellenmondást nem oldotta meg. Ezt Roberty az ellenfelei által hyperpositivismusnak nevezett rendszerében kísérti meg, melynek czélja kiküszöbölni a positivismusból minden mystikus elemet.

A fokozatos fejlődés eszméje — mondja — egyike az emberi értelem legrégibb ismereteinek. Innen kölcsönözte a metaphysika a megfelelő abstractiót. A theologia nyomába lépve, a gondolkodás ősidejének zavaros hiedelmei romjain építette fel a háromféle «levés» classikai szabályát, a mint az az anyagnál nyilatkozik mint mozgás, az érzéklésnél mint élet, s a léleknél mint gondolat.

De a legprimitívebb tudomány s a leggyérkeesebb metaphysika még egy más elvből is merített, melyet az abstractio létráján a fejlődés eszméje fölébe helyeztek, s melyet mindketten a megismerés végczéljának tekintettek. Ez az egység fogalma.

A fejlődés gondolata legbiztosabb módját adta annak, hogy a tünemények sokféleségét lényegi azonosságukra lehessen visszavezetni. Az alsóbb elv mintegy symbolizálta azon észleges methodusok összeségét, melyek alkalmasak voltak ez eredményre vezetni.

Magától simult a magasabb elv exigenciáihoz. Így kerültek bele egyencsen a monistikus útvesztőbe.

Különben Roberty az «Agnosticismusról» és a «Megismerhetlenről» (L'inconnaissable) írt könyveiben terjedelmesen fejtegette, miként infiltrálódik az emberi elme a metaphysika, a transcendens tudomány eszméjétől. Az emberiség régmúlt őskora maradványának tartja ezt, az elmúlt idők babonái, illogismusai, bizonytalanosságai visszatükrözésének, a nyomozó és kutató elme összes észszerűtlen methodusai jeleinek.

Paulhan is folytatja a mult alkalommal már jelzett tanulmányát: «*La sanction morale*», s ez alkalommal a büntető sanctio általános törvényével foglalkozik, melyet abban lát, hogy az «a viszonylag egyszerű és rendezetlen automatismus állapotából indul ki, hogy viszonylag egyszerű és jól rendezett automatismus állapotára vezessen, különböző phasisokon át haladva, hol a progressiv complicatiókat társadalmi tudat, reflexio és akarat kíséri, azaz bizonyos beavatkozás, melyet mindig megzavar némileg a társadalom összesége vagy azok a főelemek, melyek az egészet alkotják». Ez a formula Paulhan szerint elég helyet enged a különböző fejlődési irányokban mutatkozó eltéréseknek és ellentmondásoknak. Különben megjegyzendő, hogy semmiesetre sem jelent ez végzetszerű fejlődésmenetet, sőt megtörténhetik, hogy az evolutio megszakad valamely phasisában, vagy pedig a különféle s többé-kevésbé koordinált részleges fejlődések többségét egyetlen processusba foglalja.

Alkalmazva ezt a társadalomról az egyénre, a lélek is, mint a társadalom, alsóbbrendű automatismusból indulva ki, magasabb, bonyolultabb és rendezettebb automatismusra jut, tudatos fejlődési fokokat hagyva maga mögött, melyek alatt a rendezkedés végbemegy. Így, ha meg akarunk tanulni írni, először le kell győznünk az ujjak összefüggéstelen és automatikus mozgását, azokat alkalmazkodás útján rendezni kell; bizonyos vágyak, p. o. a tudományvágy, a büntetéstől való félelem, a munka utáni élvezet vágya stb., szóval az *én* ellenőrzése alá helyezni. Azután ha a szervezkedés előbbre halad, ezen részben meggyengült vagy egészen eltűnt s másokkal helyettesített és eltanult vagy szabályossá vált mozgásokkal combinált vágyakból egy állandó készség marad hátra, mely automatikussá válik, s melyet az ének nem szükség többé magasból ellenőriznie, sőt elég erőssé vál-

hatik, hogy ellene fel is lázadjon, mint a személyiség megkettőzéseinél látjuk. Ebben áll Paulhan szerint a büntető sanctio fejlődésének kérdése is. A mi már a sanctio tökélyét s ideális evolúcióját illeti, bizonyos, hogy a tökéletes büntető sanctio tökéletes társadalmat föltételezne, a mi azonban saját létezésével összeférhetetlen, mert akkor nem volna megtorlandó rossz. Értethető, hogy azok a theoretikusok, kik hisznek az ember lényeges jóságában és hiszik azt, hogy megszabadíthatják minden bajától, ha a társadalmi válaszfalakat elhárítják, nélkülözhetőnek tartják a csendőröket és birákat; ebben logikusan gondolkoznak, de félreismerik az emberi természetet. Az anarchia a szó legjobb értelmében is, legalább is távoli eszmény. Kevésbé távolra tekintve, lehetne képzelnünk egy még tökéletlen társadalmat, mely azonban eléggé fejlett ahhoz, hogy a gonosz ritka legyen benne és hogy annak megtorlási functiója ne igényeljen egy csupán e functióval megbízott társadalmi testületet, s eléggé fejlett arra is, hogy az önkéntes rendezkedés hatása magában elég legyen megtorolni vagy visszahárítani azt, a mi neki árthatna. Még kevésbé távoli eszményt tartva szem előtt, kívánhatunk oly reformokat, melyek a büntetést jobban arányítják a bűncselekményhez, a büntettesthez és különösen a társadalom érdekeihez.

Úgy találja azonban Paulhan, hogy az ideál megközelítésében néha kockáztatott reformokhoz folyamodunk. Például a társadalmi megtorlás eszméje ellen nagyon is túlhajtottan foglalkunk állást. Egy államügyész nem kockázthatja e szót a nélkül, hogy rögtön ne vádolná azzal, hogy túlélt eszméket táplál és nem érti a modern szellemet. Azt akarjuk, hogy a társadalom hidegen ítéljen és gyűlölet s harag nélkül büntessen. Ez igen jó volna, s kell is rá törekedni, de «addig is a gonosz gyűlölete s a bűnös iránti harag tiszteletreméltó érzelmek maradnak» — mondja Paulhan. Nekünk azonban úgy tetszik, ebben téved az érdeemes szerző. A legideálisabb reformerek sem követelnek ahhoz hasonlót, hogy a társadalom a rossz iránti gyűlöletében hideg és tétovázó maradjon. Nem is az ítélkezés, hanem a *biráskodás* szenvedélytelensége az, a mi a helyes és igazságos jogszolgáltatás alapja és garantiája. A társadalom ez értelemben nem biráskodik, csak alkalmazza a maga jogelvéit a törvény áthágóira, s ebben jogos harag és erkölcsi indulat vezetheti. De a bírónak hidegnek kell maradni, hogy elfogulatlanul gyakorol-

hassa tisztét, mely magasabb a társadalom időleges érdekeinél. mert a cselekmény és a felelősség objectiv igazságú megvilágításában áll, tekintet nélkül annak büntetőjogi értékére. Csak e két functio összezavarása adhatja Paulhan szájába azt a gáncsot, melyet a büntetési sanctio ezen értelmezése ellen emel.

Abban igazat adunk Paulhannak, hogy a legnagyobb előrehaladás e téren s az ideál legnagyobb megközelítése az volna, mely egyúttal talán a sanctio egy igen régi jellegét is visszaállítaná, t. i. az ártalmas egyénnel szemben gyakorolt sanctióhoz fűzött fenyték eltűnése. Lehet álmodozni egy oly társadalmi rendről, mely a rosszat közvetlenül irtja ki elkövetőjéből, a nélkül, hogy büntetéssel sújtani volna czélja.

Összefoglalva a mondottakat, Paulhan következtetései a következőkben tetéződnek:

1. A sanctiónak a psychikai és társadalmi szervezetben alsóbbrendű automatikus formáról, melyben a szabályozódás kezdetlegesebb, magasabb automatikus formára kell haladnia, melyben a szabályozódás nagyobb fokú és pedig tudatos phasison át, mely alatt a magasabb rendű automatismus együttesen vagy egymásután készül elő az utolsó fokon hozzájáruló új elemeknek még zavaros synthesise és gyarapodása, a megelőzőleg szerzeteknek szabályozása és a társadalmi én activabb föllépése által, mely az első fokon rendszerint még nem lépett fel, az utolsó fokon pedig már a rendszer elemei általános solidaritása által helyettesítettik.

2. A sanctio annál kevésbé tökéletlen, minél egyszerűbb az erény bátorítása, a rossz kiküszöbölése, és minél szabatosabb, még pedig a sanctio alkalmazására szánt eszközök közvetítése nélkül. Legjobb és legtökéletesebb volna a természetes sanctio a jutalom és büntetés szándéka nélkül.

Utóbbira nézve utal Paulhan arra az antik gondolatra is, mely a jó jutalmát magában a jóban, a rossz büntetését magában a rosszban találja. Mert a rossz, már csak a miatt, hogy rossz, azaz desorganisatio, büntetést képez, azon kisebb desorganisatio büntetését, mely létrehozta. Épp úgy a jó, szabályozottságot jelentvén, már magában is e szabályozottság előzményeinek jutalma. A felelősség és a sanctio tehát nem egyebek utolsó elemzésben, mint az okság rendszeresített formái, s valamint az egymásközt függő jelenségek bizonyos láncolatában az

elsők a következők okozóiul tekinthetők, s külön véve mind-egyik okká válik a következőkhez viszonyítva, okozattá pedig az előzőkhez viszonyítva, épp úgy az egymásból folyó rendezett társadalmi cselekmények rendszerében minden cselekmény sanctióvá válik az előzőkkel szemben, ugyanakkor, mikor megfordítva felelősséget nyer az utóbb következőkre vonatkoztatva. Sanctio és felelősség tehát oly szavak, melyek a célfogalom bizonyos viszonyulatát fejezik ki.

A következő két apróbb dolgozat közül egyik a központi idegrendszer ismeretére vonatkozó újabb kutatásokat ismerteti. Szerzője *Chaslin*, ki különösen az utóbbi években az olasz Golgi s a spanyol Ramon y Cajal által ez irányban tett felfedezésekből indul ki, melyek szerint az idegrendszer alaptulajdonsága, hogy minden öntudattól kísért benyomásra futólagos módosulás áll be, mely megfelel a tényleges észrevételnek, de akképen vésődik be, hogy e bevésődés alapján az emlékezet lehetővé válik. A másik közlemény Ferrerónak már e helyen is ismertetett tanulmányát czáfolgatja az értelmi inertiaról, s élénk és okadatolt tiltakozást képez azon tendentia ellen, mely az újabb pszichológiai tudományban napirenden áll, hogy szoros értelmű tudományos kifejezéseket használjanak oly philosophiai ruganyossággal, mely azok eredeti értelmét kiforgatja. Helyesen jegyzi meg a cikkíró, hogy ha a physikai világ mechanikai törvényeit akarjuk átvinni a pszichológiába, legalább is ismerni illik azok pontos és szabatos matematikai formuláját, máskép csak metaphorákat üzünk. A cikk azután Ferrerónak számos lapsusát leplezi le a mathesis és physika kegyetlenségével.

* * *

«*Revue d'economie politique. Mai 1894. Nr. 5. Paris.*»

Sok helyes és talpraesett észrevételt olvasunk e folyóirat újabb számának első cikkében Gide-től, a montpellier-i egyetem tanárától. az úgynevezett «neo-collectivismusról» a gazdasági és társadalmi philosophiában. Alkalmat e megjegyzésekre a francia collectivista program különös átalakulása adott az utóbbi választások óta, a mennyiben annak vezére, Jaurès nem habozott a következő fontos kijelentést tenni: Nem mi vagyunk az egyéni tulajdon ellenségei, mi ellenkezőleg, visszaállítói leszünk. Pedig